

การพัฒนาแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาว โดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักกรรม

ทางพระพุทธศาสนา

The Development of Watershed Forest Conservation Model in Chiangdao District by Using the Social Processes and Buddhist Principles

มนตรี วิชัยวงศ์ Montri Wichaiwong*

สุมาลย์ นบอบ Sumarn Nobnorb**

กมล บุตรชาติ Kamol Putrjari***

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบริเวณต้นน้ำลำธาร 2) เพื่อศึกษาแนวทางแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาและ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำอำเภอเชียงดาว จำนวน 500 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่า T-test และ F-test นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบตารางประกอบบรรยาย

ผลการวิจัยพบว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการ และประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำมีความคิดเห็นต่อปัญหาการพัฒนาแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.44$, $S.D. = 0.483$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านปัจจัย 4 ด้านธุรกิจ ด้านการดำรงชีพ ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการพัฒนาโครงการ

* อาจารย์ประจำ ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

** ผู้ร่วมวิจัย

*** อาจารย์คณะพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

การวิเคราะห์การพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยรวมทั้ง 5 ด้าน และในแต่ละด้าน จำแนกตามสถานภาพเพศ และอายุ ไม่แตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขควรมีการบูรณาการโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำร่วมกับโรงเรียนและผู้นำชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ต้องศึกษาบทบาทและแนวทางของภาครัฐในการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ศึกษาบทบาทและความตระหนักของผู้นำชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในเขตอำเภอเชียงดาว ศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระหว่างเขตอำเภอเชียงดาวกับอำเภอใกล้เคียง

คำสำคัญ : การพัฒนาารูปแบบ อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กระบวนการทางสังคม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the problems stemming from the physical changes of the environment in the watershed area, 2) to study the strategies for solving the problems of watershed conservation in Chiangdao district by using the social processes and Buddhist principles, 3) to propose a sustainable development model for the watershed forest conservation in Chiangdao by using the social processes and Buddhist principles. The research population consisted of the government officials and local people in the watershed forest area, totaling 500. Questionnaire was used to collect the data that were statistically analyzed through frequency, percentage, mean, standard deviation,

T-test as well as F-test. The data analysis was presented in descriptive table.

The research findings showed that the overall opinion of the government officials and people in the watershed area toward the development model for the conservation of the watershed forest area of Chiangdao district by using the social processes and Buddhist principles was at a high level ($X = 4.44$, $S.D. = 0.483$), and when considered individual aspects, it was found to be at a high level and could be arranged according to the mean of its factor as follows: business, way of life, nature and environment and project development respectively.

The analysis of the development model for the conservation of the watershed forest area in Chiangdao district by using the social processes and Buddhist principles in five factors each classified according to marital status, sex, and age. It showed no differences and was at .05 of the statistically significant level.

The recommendation for problem solving were: 1) the integration of the project for the conservation of watershed forest area with schools and community leaders as well as the people involved in the watershed forest area conservation, 2) studying the role and guidelines of the state sectors in supporting public participation in forest management, 3) studying the role and the realization of the local community leaders for the community forest management in Chiangdao, and 4) making a comparative study for the community participation in the community forest management between Chiangdao and the nearby districts.

Keywords: Model of Development, Watershed Forest Conservation, Social Processes, Buddhist Principles

บทนำ

ในปัจจุบัน ปัญหาการทำลายสภาพธรรมชาติในบริเวณต้นน้ำลำธาร เป็นปัญหาที่สำคัญและร้ายแรงที่สุด เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ทรัพยากรแหล่งน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด การสูญเสียสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่เคยมีมาในอดีต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มากมายอันมีผลกระทบต่อการผลิตทางการเกษตรกรรมภายในประเทศ และเป็นผลเสียต่อทรัพย์สินของประชากร เช่น การเกิดอุทกภัย

จากปัญหาเหล่านี้ได้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์บริเวณต้นน้ำลำธารทั้งในส่วนของรัฐและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้นน้ำลำธารบริเวณต้นน้ำ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นต้นน้ำลำธารสายสำคัญ ๆ ที่ไหลไปหล่อเลี้ยงบริเวณที่ราบลุ่มตั้งแต่ภาคเหนือไปถึงภาคกลาง ในส่วนของรัฐบาลได้มีโครงการต่าง ๆ ที่มุ่งดำเนินการในการอนุรักษ์บริเวณต้นน้ำลำธารเป็นจำนวนหลายโครงการ แต่ผลดำเนินงานติดต่อกันเป็นเวลาหลายสิบปี ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้โครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ นอกเหนือไปจากการขาดการประสานการดำเนินงานระหว่างหน่วยงาน คือ การขาดความเข้าใจเกี่ยวกับ “คน” ทั้งนี้ เพราะปัจจัยนี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้าง การทำลายและการอนุรักษ์ทรัพยากรและสภาพแวดล้อม ดังนั้น สิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดในการศึกษา เพื่อหาแนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากร จึงเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “คน” ที่อยู่ในพื้นที่ ควบคู่ไปกับการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (เกษม จันทรแก้ว และณรงค์ มหวรรณพ, 2534: 298)

การศึกษาในครั้งนี้มีประเด็นการศึกษาถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทุกประเภท ได้แก่ ป่าไม้ ดิน น้ำ แหล่งแร่ สัตว์ป่า ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพความเป็นจริงที่ว่า โดยสภาพปกติ เมื่อไม่มีปัจจัยมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้อง ธรรมชาติจะมีการปรับตัวเพื่อรักษา “ดุลยภาพธรรมชาติ” อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาจึงต้องจำเป็นคำนึงถึงดุลยภาพธรรมชาติเป็นประการสำคัญ นั่นหมายถึง การพัฒนาจะไม่สามารถเน้นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ เช่น การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร จะละเลยการพัฒนาสภาพป่าไม้ ดิน และแหล่งแร่ ไม่ได้ เพราะสภาพแหล่งน้ำ ยังคงดำรงอยู่ในสภาพที่ดีได้ก็ต่อเมื่อสภาพป่าไม้ ดิน และแหล่งแร่ ยังอยู่ในสภาพที่ดีเช่นกัน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ การกำหนดแนวทางการพัฒนาต้นน้ำลำธาร จึงจำเป็นต้องให้ความสนใจต่อทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทที่มี (กรกฎทองชะโชค และ จันทราทิพย์ สุขุม, 2555 : 59)

ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ตรัสว่า การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญกุศล พระองค์ตรัสไว้ใน วนโรปสุตตว่า “ชนเหล่าใด ปลูกป่า ปลูกสวน สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำ ขุดบ่อน้ำ บริจาคอาคารที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นได้บุญตลอดเวลา ทั้งกลางวันกลางคืน” (ส.ส.15/7/145-146) ทั้งนี้เพราะการรักษาธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ขุดบ่อน้ำ ปลูกต้นไม้ เหล่านี้เป็นประโยชน์ไพศาล

ต่อประชาชนในสังคมทั้งหมด ใครมาใช้ประโยชน์เมื่อไร คนที่ปลูกที่สร้างก็ได้บุญเมื่อนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ทำย่อมได้บุญตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะฉะนั้น การรักษารวมชาติแวดล้อมจึงเป็นการปฏิบัติธรรมเรื่องกตัญญูกตเวทิต์ ถ้าบุคคลทำได้ก็ชื่อว่า มีปฏิรูปเทสวาสะ คือ สิ่งแวดล้อมที่ดีซึ่งจะนำพาไปสู่ความเจริญงอกงามเหมือนกับล้อรถล้อหนึ่งประกอบเข้าในล้อที่เหลือ คือ การคบคนดีวางตัวดีและฟื้นเดิมดีพาเราไปสู่ความเจริญ

ป่าไม้สร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตก และเมื่อฝนตก ป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้น้ำท่วมฉับพลันเป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน ถ้าขาดป่าไม้ ฝนก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมา น้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่า สัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ เรียกว่ามีความสัมพันธ์ต่อกัน ภาษาพระเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนี้มีอยู่ สิ่งนี้จึงมีอยู่ เมื่อสิ่งนี้ไม่มีอยู่ สิ่งนี้จึงไม่มีอยู่ เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ นี่คือการสอนเรื่องความสัมพันธ์กันของสิ่งทั้งหลาย ท่านเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท หรือ อิทัปปัจจยตา คนไทยในสมัยโบราณ ได้เข้าใจเรื่องนี้จึงนำเอามากล่าวเป็นเรื่องความสัมพันธ์ของธรรมชาติ “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ข้าพึ่งเจ้า บ่าวพึ่งนาย” ในทำนองกลับกัน “นายก็พึ่งบ่าว เจ้าก็พึ่งข้า ป่าก็พึ่งเสือ เรือก็พึ่งน้ำ” เสือพึ่งป่า ป่าพึ่งเสือนั้นเขาก็เอาไปพูดต่อว่า “เสือกี่เพราะป่าปก ปารกเพราะเสือกี่ ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายิ่งเพราะดินดี” นี้แสดงให้เห็นว่า สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาตินั้น หากว่ามนุษย์ไม่เข้าไปทำลายสิ่งต่าง ๆ ก็จะเกิดความสมดุลมีความเจริญเติบโตมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีนกร้อง ต้นไม้ให้ออกซิเจนแก่อากาศ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ดีขึ้น ประเทศชาติจะน่าอยู่เพราะมีสิ่งแวดล้อมที่ดี สุขภาพของคนจะดีขึ้น แต่ปรากฏว่าป่าไม้ได้ถูกทำลายไปจนเหลือประมาณน้อยลงทุกวันในพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ (พระเทพโสมถ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2538 : 39)

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่อง การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทราบสภาพปัญหาและเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวให้เกิดรูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่สามารถนำไปใช้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบริเวณต้นน้ำลำธาร
2. เพื่อศึกษาแนวทางแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
3. เพื่อเสนอรูปแบบการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวอย่างยั่งยืนโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของบริเวณต้นน้ำลำธาร
2. ได้ทราบแนวทางแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
3. ได้รูปแบบการพัฒนาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยอย่างยิ่งยืน ใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยไว้ ดังนี้

ขอบเขตด้านประชากร

ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการ จำนวน 50 คน ประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ จำนวน 450 คน รวมทั้งหมด 500 คน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ได้แก่ ปัญหาการพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 5 ด้าน คือ 1) ด้านปัจจัย 4 2) ด้านธุรกิจ 3) ด้านการดำรงชีพ 4) ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านการพัฒนาโครงการ

ขอบเขตด้านพื้นที่

ได้แก่ ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มี 5 ด้าน คือ 1) ด้านปัจจัย 4 2) ด้านธุรกิจ 3) ด้านการดำรงชีพ 4) ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ด้านการพัฒนาโครงการ โดยลำดับความสำคัญ ดังนี้

ด้านปัจจัย 4 มีการบุกรุกป่าไม้นำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่คำนึงถึงปริมาณต้นไม้ที่เหลืออยู่ บุกรุกป่าโดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่ตามมา บุกรุกป่าไม่ด้วยการนำผลผลิตมาขาย และนำมาสร้าง

โรงเรียนเพาะปลูก ตามลำดับ

ด้านธุรกิจ มีการบุกกรุป่าโดยนายทุน มีการใช้เครื่องจักร มีการว่าจ้างให้ตัดไม้ของนายทุน มีเจ้าหน้าที่บางกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการบุกกรุป่า และมีการว่าจ้างในราคาที่สูงเพื่อจูงใจชาวบ้านในการบุกกรุป่า ตามลำดับ

ด้านการดำรงชีพ มีการบุกกรุป่าเพื่อหาของป่า มีการประกอบอาชีพโดยการทำลายป่าต้นน้ำทางอ้อม มีการใช้สารเคมีในการทำเกษตร พื้นที่ไม่เพียงพอต่อการทำเกษตร และการประกอบอาชีพค้าไม้ ตามลำดับ

ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าต้นน้ำ ระบบนิเวศ การปลูกป่าทดแทน พืชคลุมดินและการบริหารจัดการน้ำ

ด้านพัฒนาโครงการ ขาดทักษะด้านพัฒนาโครงการ โครงการที่มีคุณภาพสูงมีน้อย โครงการไม่ตรงประเด็น การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โครงการมีจำนวนน้อยไม่ทั่วถึงและโครงการมีคุณภาพต่ำ ตามลำดับ

ทั้งนี้ ผลการวิจัยการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีข้อเสนอแนะแนวทางแต่ละด้าน ดังนี้

ด้านปัจจัย 4 ควรแยกเขตหาของป่าให้ชัดเจน ควรแยกเขตป่าเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยอย่างชัดเจน และควรมีเขตล่าสัตว์ป่าอย่างชัดเจน

ด้านธุรกิจ ควรให้เจ้าหน้าที่ตรวจพื้นที่อนุรักษ์ให้จำนวนรอบมากขึ้น ควรมีการเข้มงวดตรวจเขตผู้บุกกรุป่าและเจ้าหน้าที่ควรมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่

ด้านการดำรงชีพ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องควรหางบประมาณมาจัดสรรพื้นที่เพาะปลูก หาอาชีพทดแทน และมีโครงการที่มีรายได้ขั้นต่ำตามกฎหมายในชุมชน

ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรมีการอบรมด้านสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยสามเดือนครั้ง ให้กับชาวบ้านและควรมีสื่อที่สะท้อนผลกระทบด้านป่าต้นน้ำให้มากขึ้น

ด้านการพัฒนาโครงการ ควรมีโครงการที่มีคุณภาพและมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและควรใช้งบประมาณเต็มจำนวนและให้ได้ประโยชน์สูงสุด

อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความ

คิดเห็นต่อปัญหาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านปัจจัย 4 ด้านธุรกิจ ด้านการดำรงชีพ ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านการพัฒนาโครงการ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก ประเด็นแรก พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารถูกบุกรุกทำลาย การบุกรุกและตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่บริเวณต้นน้ำลำธารในแต่ละปีมีเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินจากพื้นที่สูงหรือพื้นที่ต้นน้ำลำธารและไหลลงสู่แหล่งน้ำ หรือสภาพขุ่นหรือการปนเปื้อนของตะกอนดินสูง และส่งผลให้เกิดการทับถมของตะกอนในลำน้ำ เป็นผลทำให้ลำน้ำมีสภาพตื้นเขินในบางช่วง ความสามารถในการกักเก็บน้ำของแหล่งน้ำและลำน้ำเริ่มลดลงโดยลำดับ ประเด็นที่สอง การใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินไม่เหมาะสม ที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพของที่ดิน ส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ การชะล้างพังทลายของหน้าดิน ดินมีสภาพเสื่อมโทรมหรือความอุดมสมบูรณ์ลดลง ส่งผลกระทบต่อผลผลิตและการทำกิจกรรมทางการเกษตรอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย เช่น ความยากลำบากในการไถพรวน เนื่องจากสภาพหินโผล่ ข้อจำกัดของชนิดพืชที่ใช้เพาะปลูกพืช เนื่องจากหน้าดินตื้น ประเด็นที่สาม ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ การบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญในทุก ๆ มิติของการพัฒนา ทั้งเรื่องของทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ มลพิษสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของประชาชนควบคู่กันไป

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ดังนี้

1) ด้านปัจจัย 4

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความคิดว่า เพราะป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ แต่ไม่ได้รู้ถึงผลกระทบ ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ เมื่อป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนี้ เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากเมื่อถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม

2) ด้านธุรกิจ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความคิดว่า การบุกรุกโค่นไม้ขนาดใหญ่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำบ้านตลาดนิคมฯ เคยมีกลุ่มผู้ตัดไม้ลักลอบเข้าตัดโค่นไม้ขนาดใหญ่ ทั้งการแปรรูปไม้แผ่น แล้วลักลอบนำออกจากพื้นที่ นอกจากนี้ การดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ก็ไม่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปให้การดูแลอย่างจริงจัง อีกทั้งชาวบ้านเองก็หวาดกลัวอิทธิพลของกลุ่มผู้ลักลอบตัดต้นไม้

3) ด้านการดำรงชีพ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความคิดว่า การตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น การนำต้นไม้และถ่านไม้มาใช้หรือจำหน่ายเป็นโภคภัณฑ์ ในระหว่างที่ทำการเลี้ยงสัตว์ เพาะปลูก และตั้งถิ่นฐาน บนพื้นที่ว่าง การตัดไม้โดยไม่ปลูกทดแทนด้วยจำนวนที่เพียงพอ ก่อให้เกิดความเสียหายต่อที่อยู่อาศัย ต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และปัญหาความแห้งแล้ง ซึ่งส่งผลเสียต่อการกักเก็บก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศ โดยพืชบริเวณที่ป่าถูกทำลายโดยมากจะเกิดความเสียหายจากการพังทลายของหน้าดิน และพื้นที่มีมากจะด้อยคุณภาพลงจนกลายเป็นที่ดินที่ทำประโยชน์ไม่ได้ ปัจจัยบางประการที่ทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าในระดับมหภาคคือ ความไม่เอาใจใส่หรือความไม่รู้คุณค่าที่แท้จริง ขาดการให้คุณค่า การจัดการป่าไม้ที่ไม่เข้มงวด และกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่บกพร่อง

4) ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความคิดเห็นต่อปัญหาการพัฒนาแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่า ปัจจุบันในบางพื้นที่เริ่มมีการลดลงของจำนวนป่าต้นน้ำ ก่อให้เกิดผลกระทบตามมามากมาย ซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ทั้งสิ้น เช่น ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาดินโคลนถล่ม อากาศเสีย หรือแม้แต่ปัญหาสภาวะโลกร้อนที่นานาประเทศให้ความสำคัญก็ล้วนเกิดจากการทำลายป่าต้นน้ำ สาเหตุการทำลายป่าต้นน้ำอาจจะเกิดจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวเขาที่อาศัยอยู่ใกล้ในบริเวณป่าต้นน้ำนั้น ๆ ขาดความรู้หรือเนื่องจากความเคยชิน หรืออาจเกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย เหล่านี้เป็นการทำลายป่าต้นน้ำที่ใหญ่มาก นอกจากนี้ ยังมีการลักลอบตัดไม้ในป่าไปขายไปใช้ในการเป็นปัจจัยการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต โดยไม่สนใจหรืออาจไม่ตระหนักเลยว่า สิ่งที่ทำโดยบุคคลกลุ่มหนึ่งนั้นได้ส่งผลกระทบต่อคนทั้งประเทศ

5) ด้านการพัฒนาโครงการ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีความคิดเห็นต่อปัญหาการพัฒนาแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โครงการที่มีคุณภาพดีและมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และควรใช้งบประมาณเต็มจำนวนและให้ได้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งยังขาดความร่วมมือจากประชาชนและผู้มีส่วนร่วม ทำให้เกิดปัญหาการพัฒนาโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

การเปรียบเทียบความแตกต่างปัญหา การพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

การเปรียบเทียบปัญหาการพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยรวมทั้ง 5 ด้าน และในแต่ละด้าน จำแนกตามสถานภาพ เพศ และอายุ ไม่แตกต่างกัน เพราะสถานภาพ เพศ และอายุ ไม่มีผลต่อความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ ที่มีต่อปัญหาการพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะทุกคนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูพิพิธจรรุธรรม, ดร. ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของประชาชนต่อการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทจำแนกตามสภาพ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกสามัญ วุฒิการศึกษาสูงสุดแผนกบาลี และภูมิลำเนา โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิธร เขมาภิรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีลดความทุกข์จากภัยเกี่ยวกับน้ำในพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ภัยจากน้ำในสมัยพุทธกาลคือ น้ำดื่มมีตัวสัตว์และฝุ่นละออง น้ำเสียมีสิ่งสกปรก น้ำขังที่อยู่อาศัยของภิกษุฝนไม่ตกทำให้น้ำแล้ง ฝนตกหนักทำให้น้ำท่วม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทวินัยให้ภิกษุกรองน้ำก่อนดื่ม ไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ้วนน้ำลายในน้ำหรือบนของเขียว ทรงสอนมนุษย์ให้รักษาศีล ไม่ตัดไม้ทำลายป่า เพื่อให้ฝนตกป้องกันน้ำท่วมน้ำแล้ง เมื่อเกิดน้ำท่วมเสนาสนะ ทรงอนุญาตให้ถมพื้นที่ให้สูง ทำท่อระบายน้ำ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เอก โทสยگانนท์ ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ และ ฟริตจ็อฟ คาปรา” ผลการวิจัยพบว่า การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเรียบง่ายและมีความเป็นมิตรต่อกัน การรู้จักใช้สติควบคุมกับสัมปชัญญะเพื่อควบคุมการบริโภควัตถุให้เหมาะสมกับสังคมและสิ่งแวดล้อม จะทำให้การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา การพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เจ้าหน้าที่ของรัฐ/ข้าราชการและประชาชนในพื้นที่ต้นน้ำ มีข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาการพัฒนาารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านปัจจัย 4 ควรมีการใช้สิ่งทดแทนการทำลายป่า จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 8.49 ด้านธุรกิจ ควรมีเจ้าหน้าที่ตรวจเข้มกับผู้ลักลอบบุกรุกป่าต้นน้ำ จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 7.08 ด้านการดำรงชีพ ควรมีการสร้างโครงการที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้พออยู่พอกิน จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.81 ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรมีการอบรมความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยปีละ 10 ครั้งให้กับประชาชนเพื่อให้รู้และเข้าใจผลกระทบของการทำลายป่าต้นน้ำ จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 9.34 ด้านการพัฒนาโครงการ ควรมี

โครงการที่มีคุณภาพสูงในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและทุกภาคส่วนต้องช่วยกันจริง จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 13.59 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิฮักเมืองน่าน” ผลการวิจัยพบว่ามูลนิธิฮักเมืองน่านได้ประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กับประเพณีความเชื่อท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยใช้พลังชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและสร้างความตระหนักสาธารณะ ประยุกต์ประเพณีการบวชป่าสืบชะตาน้ำและประกาศเขตป่าชุมชน โดยนำความเชื่อผีเจ้าป่ามาใช้ในการสร้างคุณค่าและยกกระดับป่าสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม นอกจากการใช้วัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นเข้ามาจัดการป่า ยังมีการขับเคลื่อนด้านนโยบาย โดยมีความพยายามผลักดันร่างพ.ร.บ.ป่าชุมชน (ภาคประชาชน) รวมถึงรณรงค์สร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน ด้วยการเชื่อมคน เชื่อมใจ เพื่อคุ้มครองป่าใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่า การถ่ายทอดสืบต่อแนวคิด กระบวนการและการจัดการให้คนรุ่นปัจจุบันมีจิตสำนึกและความรู้ในการจัดการด้านทรัพยากรป่าเพื่อส่งต่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวินิจฉัย ปัญหาการพัฒนารูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตอำเภอเชียงดาวโดยใช้กระบวนการทางสังคมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะความคิดเห็นเพิ่มเติมซึ่งได้จากผลการวิจัยครั้งนี้ โดยสรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรมีการบูรณาการโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำร่วมกับโรงเรียน
- 2) ควรบูรณาการหลักธรรมกับผู้นำชุมชน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

- 1) ต้องศึกษาบทบาทและแนวทางของภาครัฐในการสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
- 2) ศึกษาบทบาทและความตระหนักของผู้นำชุมชนในการจัดการป่าชุมชนในเขตอำเภอเชียงดาว
- 3) ศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนระหว่างเขตอำเภอเชียงดาวกับอำเภอใกล้เคียง

4) กำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องการใช้ยาคู่ค่าใช้ได้อย่างประหยัด ใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้นานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด และหาวิธีนำทรัพยากรที่ใช้แล้วกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

รายการอ้างอิง

- กรกฎ ทองชะโฮด และ จันทราทิพย์ สุขุม. (2555). *กฎหมายกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ บริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ : เนติบัณฑิตยสภา.
- เกษม จันทร์แก้ว และ ณรงค์ มหรรณพ. (2538). *นิเวศวิทยาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ทฤษฎีการจัดการสมัยใหม่. วันที่ค้นข้อมูล 10 กันยายน 2560. เข้าถึงได้จาก <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=46d9281b0ded0530>.
- พระครูพิพิธจารุธรรม. (2558). *แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท : กรณีมูลนิธิอีกเมืองน่าน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). 2538. *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2547). *แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย*. วันที่ค้นข้อมูล 10 กันยายน 2560, เข้าถึงได้จาก <http://www.thailabour.org/thai/news/47120601.html>
- วิวัฒนาการของแนวคิดทางการจัดการ. วันที่ค้นข้อมูล 10 มกราคม 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.fareastern.ac.th/acad/mk/sirinapha/management/chapter3.htm>.
- ศศิธร เขมาภิรัตน์. (2559). *พุทธวิธีลดความทุกข์จากภัยเกี่ยวกับน้ำในพระพุทธศาสนา*. วารสารเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, 19(25): 47-64.
- แสวง ชัยวรรณเสถียร. (2548). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามคลองแม่ข่าเทศบาลนคร เชียงใหม่*. วันที่ค้นบทความ 9 สิงหาคม 2560, เข้าใจได้จาก <http://www.riclib.nrct.go.th/wwwi32.exe/>.
- สำนักจัดการที่ดินป่าไม้. (2558). *การจัดการป่าไม้*. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559*, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี
- สำนักงาน กปร. (2542). *การพัฒนาและอนุรักษ์ดิน*. กรุงเทพฯ : สำนักพระราชวัง.
- เอก โกโศยกานนท์. (2559) . *การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุและ ปริตจื่อฟ คาปร้า*. วารสารเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น, 19(25): 29-46.